

W KRĘGU NOWYCH EDYCJI KLASYKI POEZJI CHŁOPIEJSKIEJ

Jan Pócek, *Poezje*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa – Lublin 2017, ss. 383.

Rok 2017 ogłoszony został na Lubelszczyźnie rokiem Jana Pocka. Tu bowiem w roku 1917 w podlubelskim Kaleniu urodził się ten najwybitniejszy w dziejach polskiej literatury przedstawiciel poezji chłopskiej (zmarł w 1971 r.), którego wiersze publikowane na łamach periodyków i gazet (m. in. „Chłopskiej Drogi”, „Miesięcznika Ludowego”, „Nowej Wsi”, „Sztandaru Ludu”, „Tygodnika Kulturalnego” czy „Twórczości Ludowej”) znalazły się także w antologiach zbiorowych (*Wiesć tworząca* t. I – IV, 1962 – 1970, *Antologia poezji ludowej 1830 – 1980*, 1967, *Pogłosy ziemi*, 1971, *Suplikacje czasu wojny*, 1983 i in.) oraz w cieszących się znacznym zainteresowaniem odbiorców tomach autorskich – m. in. *Malwy*, 1963, *Wiersze*, 1973, *Poezje*, 1980. Dokonane przed laty przez krytyków i badaczy kultury ludowej wpisanie Pocka w kontekst i realia kultury regionalnej a zarazem powszechna już dziś świadomość ponadlokalnego wymiaru i znaczenia dorobku twórczego tego poety, związana z potrzebą upowszechniania wiedzy zarówno na temat samego twórcy jak i reprezentowanego przezeń swoistego fenomenu tożsamości lokalnej i kulturowej zaowocowały ambitnym projektem przygotowanym przez Stowarzyszenie Twórców Ludowych, Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. Hieronima Łopacińskiego oraz przedstawicieli licznych stowarzyszeń kulturalnych regionu, instytucji kulturalnych i edukacyjnych oraz lubelskich mediów zatytułowanym „Wielki powrót, czyli Rok Jana Pocka”, zaakceptowanym i dofinansowanym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jego ważną częścią okazała się publikacja obszernego tomu wierszy Poety z Kalenia (na jego zasadniczą, antologijną część składa się 410 utworów

poetyckich) zaopatrzonego *Notą edytorską* pióra Ewy Hadrian i *Kalendarium* sporządzonym przez Martę Tomasik. Drugą część tomu stanowi imponujące studium poświęcone poezji Pocka napisane przez znakomitą badaczkę, znawczynię poezji autora *Malw* Katarzynę Smyk, zatytułowane „*Pod niebem pełnym słońca i Boga*” – *poezja Jana Pocka*. Zawarte w tomie teksty przygotowano na podstawie II wydania *Poezji* w opracowaniu Aliny Aleksandrowicz (1984), uzupełniając zbiór wierszami z tomu *Malwy*, które nie znalazły się we wspomnianym, do tej pory najobszerniejszym, wydaniu wierszy Pocka. Na potrzebę nowego wydania utworów tego niewątpliwego klasyka poezji chłopskiej wskazuje autorka *Noty edytorskiej* stwierdzając: „Brak nowych wydań wierszy poety nie sprzyjał rozwojowi znajomości życia i dzieła Jana Pocka wśród kolejnych pokoleń mieszkańców Lubelszczyzny i kraju” (Pócek, 2017, s. 274). W realizacji założonego przez wydawców celu popularyzacji dokonań poety z Kalenia niezwykle ważne, zaryzykować można tezę, że „na równi” ze sporządzeniem obszernego i reprezentatywnego, uwzględniającego tematyczne i formalne zróżnicowanie artystycznego dorobku tego pisarza, wyboru wierszy okazuje się także kompetentne, sporządzone według najlepszych zasad filologicznej akrybii syntetyczne opracowanie Katarzyny Smyk, stanowiące swego rodzaju przewodnik po świecie poezji Jana Pocka, proponujący klucz, a dokładnie – system kluczy umożliwiający pogłębioną czytelnictwem konkretyzację jego utworów. Lektura tekstów Pocka nie jest bowiem, co warto podkreślić, wbrew ich pozornej prostocie, a w każdym razie braku formalnego wyrafinowania, zadaniem łatwym i oczywistym. Przed ponad trzydziestu laty Roch Sulima w swej ważnej rozprawie poświęconej współczesnej poezji ludowej (m. in. także utworom Pocka) stwierdza: „Czytelnika tej poezji, nie posiadającego do niej symbolicznego klucza, razić może powtarzalność

większości motywów, ich – w prostym odczytaniu – znaczeniowa banalność. Przy lekturze z kluczem czeka nas jednak wiele niespodzianek spowodowanych otwartością i bezpośredniością wyrazu poetyckiego, uwarunkowanego – zachowanym na tym poziomie kultury – językiem przeżyć, który jest językiem rzeczy, symboli, językiem praludzkich sytuacji i nawyków” (Sulima 1985, s. 239). Autorka najnowszego studium o twórczości Jana Pocka, bogata w doświadczenia współczesnej etnolingwistyki, znajdujące swój spektakularny wyraz w kolejnych ukazujących się na rynku wydawniczym tomach *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (od 1996 roku), punktem wyjścia swych rozważań czyni więc językowy obraz świata, który „jest potoczną interpretacją rzeczywistości z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka, oddaje jego mentalność, odpowiada jego punktowi widzenia i jego potrzebom. Jest „naiwny” [...] to znaczy równocześnie antropocentryczny i etnocentryczny, tworzony wyraźnie z punktu widzenia człowieka, mierzony ludzkimi miarami” (Bartmiński, 2006, s. 14). We wstępie do swych rozważań pisze więc Katarzyna Smyk: „Całość utrzymana jest konsekwentnie w nurcie analiz kognitywnych, przyjmujących za cel podmiotową – dokonywaną z punktu widzenia poety – rekonstrukcję fragmentów obrazu świata” (Smyk, 2017, s. 283) Swoistą strategią uczonego wpisującego się w ten paradygmat badawczy okazuje się więc niejako „towarzyszenie” przedmiotowi a zarazem „bohaterowi” swych rozważań w jego intelektualnych i emocjonalnych poczynaniach mających na celu porządkowanie własnego świata, a ostatecznym celem rekonstrukcja kulturowych – dosłownych i symbolicznych – sensów podstawowych kategorii pojęciowych składających się na językowy obraz świata właściwy użytkownikom kultury tradycyjnej. Jak konkluduje autorka „Odtworzona w takiej procedurze struktura semantyczna danego pojęcia [...] odwzorowuje uwarunkowany kulturowo sposób Pockowego myślenia, kategoryzowania i widzenia

świata” (Smyk, 2017, s. 283). Wyodrębnione przez badaczkę na podstawie analizy konkretnych tekstów kategorie pojęciowe, poddane wstępnej analizie statystycznej (frekwencja występowania w zgromadzonym materiale językowym), rozpatrywane w zróżnicowanych kontekstach, w jakich się pojawiają, odzwierciedlają elementarne doświadczenia „zwykłego człowieka” pragnącego żyć w świecie zrozumiałym i uporządkowanym, o przejrzystej strukturze aksjologicznej. Wiąza się przeto ze sposobem postrzegania przestrzeni, konkretyzowanym przez, bliskie doświadczeniu mieszkańca wsi, obrazy i motywy takie jak: pola, łąki, miedze, drogi, wioska, niebo, potoki, jeziora, wzgórza i doliny, lasy, piaski, ogród, sad; wyrażają stosunek do czasu i jego waloryzację (południe jako czas radości, słońca i Boga, noc – czas tęsknoty, tajemnicy i twórczenia); wpisują się w elementarną w systemach kultury opozycję: cisza – hałas (różne odmiany ciszy – cisza przestrzeni rajskiej, cisza czasu śmierci), dźwięki i prądy składające się na „pieśń świata” (ptaszęca orkiestra, chór polskich pól), pieśń ziemi i pieśń człowieka. Odnoszą się do otaczających człowieka „braci mniejszych”. Jak stwierdza Katarzyna Smyk „jednym z najistotniejszych motywów jego [Pocka] twórczości jest motyw ptaków” (Smyk, 2017, s. 315), podkreślając, że w wierszach tego poety pojawia się aż trzydzieści gatunków tych skrzydlatych stworzeń. Zdaniem autorki tworzą one kolekcję, która „metonimicznie oznacza ojczyznę, czyli najbliższy człowiekowi świat” (Smyk, 2017, s. 318), będąc immanentnym składnikiem wiejskiego, nasyconego emocjami pejzażu. Analizując różne formy obecności obrazu ptaka w wierszach Pocka, stara się Katarzyna Smyk usytuować je wobec różnych źródeł i pokładów tradycji – uniwersalnej i lokalnej, dostrzegając w nich m.in. archaiczne wyobrażenie duszy jako ptaka, a także symbolikę pośrednictwa między ziemią a niebem. Odnotowuje posłużenie się przez poetę w konstrukcji własnego świata pełnego znaczeń ogólnokulturową symboliką konkretnych gatunków ptaków (kruk, puszczyk jako

symbole śmierci i żałoby), wskazuje na folklor (szczególnie na pieśń ludową i przyśpiewki) jako układ odniesienia dla analizowanych tekstów, wyrażający się na przykład w wywiedzionych z poetyki folkloru konstrukcjach paralelnych typu: gołąb – kawaler, jaskółeczka – panna. O głębokim usytuowaniu w kulturowo uwarunkowanym językowym obrazie świata świadczy też wysoka frekwencja konstrukcji typu: srebro – złoto (widocznej m. in. w ludowych pieśniach, ale też w gatunkach narracyjnych, na przykład w baśni) a także kategorii odnoszących się do relacji wewnątrzrodzinnych – przede wszystkim: matka i ojciec. Odnosząc się do problemu nawiązań i zależności między utworami poetyckimi, Pocka a folklorystycznym podglebiem słusznie podkreśla Smyk swoistą suwerenność poety z Kalenia jako twórcy i artysty. Śledząc reguły jego warsztatu twórczego, zwraca więc uwagę na stosunkowo niewielki zakres czynności o charakterze jawnie stylizatorskim, mających, jak twierdzi, związek jedynie z częścią jego dorobku twórczego, proponuje natomiast bardziej adekwatne w przypadku poezji Pocka określenie: „cytaty symbolicznowerzeniowe z kultury tradycyjnej” (Smyk 2017, s. 353). Wydaje się ono trafne i dobrze oddające typ relacji między indywidualnym dokonaniem autorskim a zbiorowymi wyobrażeniami składającymi się na językowy obraz świata. Dokładna i wnikliwa lektura wierszy Jana Pocka w konfrontacji z przywołaną tradycją ujawnia bowiem zawartą w nich swoistą nadwyżkę znaczeniową będącą konsekwencją godnej podkreślenia samoświadomości poety, stanowiąc dowód, w pewnym przynajmniej zakresie, oryginalnego wykorzystania przez chłopskiego pisarza wybranych elementów własnego kulturowego dziedzictwa. Spektakularnym tego dowodem jest łatwo zauważalny przez czytelnika obecny w wierszach Pocka poziom refleksji o charakterze autotematycznym. Rozpatrywane w tej perspektywie „tradycyjne” ptaki okazują się więc także metaforą poezji tworzoną „z zachwyty nad urodą ziemi i życia” (Smyk 2017, s. 326). Konstruując poetyckie refleksje dotyczące procesu

tworzenia, sięga też często poeta do „ogólnokulturowego” obrazu złota, stającego się w tym kontekście ekspresją natchnienia, „znakiem tworzenia i inspiracji, jakiej doświadcza poeta w kontakcie z ziemią i przyrodą” (Smyk 2017, s. 335).

Zastosowany przez Katarzynę Smyk model opisu świata poetyckiego Jana Pocka i propozycja metod jego analizy w trafny sposób wiążą się ze społeczno-kulturowym statusem poety, wielokrotnie opisywanym i eksponowanym przez badaczy i krytyków jego dokonań, uwzględniając zarówno to, co wiąże go z folklorystyczną (szerzej – ludową i wiejską) tradycją, jak i ważne elementy dorobku pisarskiego poety z Kalenia, które decydują o odrębności a nawet oryginalności tej niezwykle sylwetki twórczej. Dokładność i precyzja ustaleń poczynionych przez badaczkę (poza klarowną narracją wyrażają się one także w obszernych cytatach, odsyłaczach do konkretnych wierszy a także w porządkujących wykorzystany materiał tabelach uwzględniających aspekt statystyczny analizowanego zbioru tekstów) sprawiają, że obszerna antologia wierszy Jana Pocka wraz z towarzyszącym jej, pomieszczonym w starannie przygotowanym pod względem edytorskim tomie, kompetentnym komentarzem a zarazem przewodnikiem po świecie wyobraźni klasyka poezji chłopskiej, oceniona być powinna jako istotny składnik całościowego obrazu współczesnej naukowej recepcji tego pisarstwa, uwzględniającej najnowsze dokonania antropologii, wiedzy o kulturze i języku. Przyjmując punkt widzenia czytelnika (i przyszłego badacza) poezji Pocka, powiedzieć można, iż interesujący nas tom w równym stopniu przypomina, porządkuje i komentuje twórczość poety z Kalenia co inspirowuje do kolejnych, pogłębionych lektur i czytelniczych odkryć.

JOLANTA ŁUGOWSKA
Uniwersytet Wrocławski

BIBLIOGRAFIA

- POCEK, J. (2017). *Poezje*. Warszawa – Lublin: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- SULIMA, R. (1985). *Folklor i literatura. Szkice o kulturze i literaturze współczesnej*. Wyd. II. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- BARTMIŃSKI, J. (2006). *O pojęciu językowego obrazu świata*. W: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- SMYK, K. (2017). „*Pod niebem pełnym słońca i Boga*” – poezja Jana Pocka. W: J. Pócek, *Poezje*. Warszawa-Lublin: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.